

Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu

---

Svazek IV.

**Sestavili Zdeněk Kárník
a Michal Kopeček**

Studijní edice

Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu
do roku 1989 k výzkumnému projektu GA ČR
KSČ a radikální socialismus v Československu 1918-1989

Edici řídí Zdeněk Kárník

ÚSTAV PRO SOUDOBÉ DĚJINY AV ČR,
DOKOŘÁN, PRAHA 2005

Úvahy a poznámky o problémech politiky KSČ v letech 1938-1945

Václav Kural

V úvodu k druhému sborníku prací pro tento grant jeho vedoucí Zdeněk Kárník lituje, že se pro něj dosud nepodařilo získat stať o důležitém údobí okupace a odboje v letech 1938-1945, ačkoli „právě tehdy byly položeny základy dalšího vývoje“. ¹ Předkládané pojednání (ač jeho autor není „specialistou na KSČ“), by snad mohlo tuto mezeru aspoň zčásti překlenout.

Z dialektiky (už hegelovské!) je známo, že negace předešlého nemá být pouze prostým zavržením, ale že by měla navazovat na to, co se dá z minulosti považovat za pozitivní. Lze tedy v souvislosti s obnovou badatelské práce na tematice našeho grantu navazovat na jistá pozitiva té, která byla vykonána „před listopadem 1989“?

Nejde samozřejmě o literaturu ve stylu – řekněme – padesátých let nebo o normalizační hagiografii, redukující odboj v podstatě jen na dílo KSČ (i přes pár občas připouštěných zmínek o „ostatních“ organizacích), ze které se notabene nejednou za pomoci důmyslných manévrů obcházejících mocenské zákazy a příkazy tehdejší „vedoucí síly“ vytvořilo jen několik faktografických nebo zčásti i jinak přírodných knih či článků. Tato stať, jejímž cílem není ani hodnocení některých potěšitelných „jarních vlaštovek“ či větších pokroků už osvobozeného bádání, jako jsou Kárníkovy práce o první republice, Kuklíkova a Němečková kniha *Proti Benešovi*, nebo některé práce vzniklé už v rámci tohoto grantu, se snaží pouze bilancovat to, co ze „starého“ dědictví podle mého názoru jistý přínos představuje i nyní, asi po čtyřiceti letech (!) a na co by se mohlo (samozřejmě kriticky) navazovat novým výzkumem a přístupem. Jde o práci vykonanou v šedesátých letech, v éře tzv. Československého výboru pro dějiny protifašistického odboje a směřující k sepsání trilogie o dějinách tohoto odboje. Tento Výbor byl ovšem hned na začátku normalizace rozeznán a jeho autorům vnuceny jiné pracovní nástroje než pero či psací stroj, takže slušně rozběhnutá práce – jakkoli ještě poznamenaná některými objektivními i subjektivními omezeními – nemohla být dokončena.

V této stati bych se chtěl soustředit jen na podstatné otázky vývoje linie komunistického odboje za okupace, tj. na jeho poměr k československé státnosti, na jeho politické, sociální a národní cíle – tedy na fenomény, po jejichž zpracování Kárník volá. ² Vzhledem k danému rozsahu stati a také ke značným odlišnostem politického vývoje na Slovensku se omezují jen na problematiku „českou“ a „československou“. Problematiku slovenskou by ovšem bylo nutno v rámci grantu také zpracovat, a to v těsné spolupráci se slovenskými autory, kteří jsou pro danou tematiku kompetentnější a právě získali grant.

Naproti tomu chci jen stručně glosovat „praktickou“ činnost komunistických odbojářů, jakkoli ani tu nelze ze studia vylučovat, protože dokumentuje politickou linii, obětavost i statečné zánícení lidí, kteří se nebáli ji vykonávat – nejen pro „stranu“, ale i pro vlast.

* * *

Ještě dříve, než přejdu k nadhozeným tématům zvoleného období, chtěl bych jaksí úvodem předeslat aspoň pár slov o jejich prehistorii v éře „první republiky“, a to na příkladu vztahu KSČ k Československé republice, v němž se zrcadlí i otázky obecnější. Tento vztah se bohužel měnil, dokonce v jakýchsi zásadních obrazech až kotrmelcích. V zakladatelské éře státu se u KSČ prosazovala orientace charakterizovaná jmény Šmeral a Kreibich. Šmeral byl až do konce první světové války stoupencem existence rakousko-uherského soustátí (demokratizovaného a s „dílčím“ českým státem), které podle jeho názoru zajišťovalo českou existenci ohroženou dvěma křídelnými obry – Německem a Ruskem. Po válce přeorientoval Šmeral platformu KSČ na československou republiku jako na přirozenou základnu zápasu o její socialistický charakter. Podobně postupoval i Kreibich. ³

Tento přístup byl ovšem záhy tlačen k sektářskému radikalismu pojetím Komunistické internacionály, takže se posléze, po vítězství Gottwaldových „karlinských kluků“ a zejména po VI. sjezdu KSČ změnil na příkrý odsudek ČSR jako imperialistického státu a „žaláře národů“, dokonce prý horšího, než byla habsburská monarchie. Tento stát měl být rozvrácen a posléze rozvrácen. ⁴

Po tomto českým prostředím neakceptovatelném pojetí následoval po VII. kongresu KI a VII. sjezdu KSČ nový obrat (nikoli hned, ale až po ostré, našťastí událostmi překonané kritice na adresu údajného Švermova a Slánského oportunistu kvůli podpoře volby E. Beneše za prezidenta): republiku a její demokracii je třeba bránit před ohrožením Hitlerovým Německem. ⁵ S touto svým způsobem už pozitivní orientací vstupovala pak KSČ do období, v němž „naše“ téma začíná a jehož první dějství tvoří komplex zvaný ve zkratce „Mnichov“.

Linii na obranu ČSR před hitlerovskou agresí uplatnila KSČ i v období přípravy a uskutečnění této katastrofální konference. Fakticky byl průběh tohoto procesu v minulé literatuře vcelku podrobně, i když někdy jednostranně zrekonstruován.⁶ Snad stačí ho zrevidovat, ale i tu a tam kriticky poopravit. Zde bych se proto chtěl dotknout jen těch problémů ideových a politických, které je nutné dobádat.

Jedním z nich je poměr k pravici. Ta do lidové fronty zahrnována byla i nebyla. KSČ právem posuzovala negativně kroky agrárníků, vykonané pod vedením generálního tajemníka Rudolfa Berana (kterého se snaží část dnešní publicistiky svým způsobem rehabilitovat, mimo jiné i proto, aby mohla napadat prezidenta Beneše za to, že prý nedokázal vytvořit alternativu české politiky příznivou vůči Němcům). Ač tomu Beran et cons. snad i věřili, byl nějaký modus vivendi s Hitlerem nemožný, neboť ten chtěl zničit Československo v každém případě. Beran to sice později pochopil také, v době těsně před Mnichovem však učinil vstřícné nabídky Henleinovi a přes Eisenlohra i Hitlerovi. Také proto se v roce 1940 objevila v programu PVVZ, resp. celého ÚVODU teze, že „zradě vnější předcházela zrada vnitřní“.⁷ Jak dalece byl tedy atak KSČ proti agrárním špičkám namístě – když později, za tzv. druhé republiky zaujme tato strana k Beranově vládě na dosti dlouho postoj vstřícnější? A jak dalece má v tomto směru své oprávnění pozdější kritika Kominterny?

KSČ se oproti tomu hodně sblížila s radikálně obranným křídlem pravice v čele s Ladislavem Rašínem, jednak bezprostředně, jednak v rámci úsilí vytvořit Výbor radikální obrany republiky. Toto úsilí, jistě pozitivní, bylo sice v minulosti zmiňováno, leč přece jen poznamenáno snahou zdůraznit v něm Gottwaldovu prioritu. Práce tohoto výboru sice vynesla pozitivní ocenění vlasteneckého křídla národních demokratů (mj. i částečnou publikaci důležitých vzpomínek Rašínova druha Vlastimila Klímy⁸), přesto je však toto téma jaksi „nedodělané“.

Jak skutečnováním své obecné linie, tak těmito kontakty – což v obou případech uvedlo do pohybu akce na obranu republiky v podobě generální stávky, demonstrace proti kapitulaci před parlamentem nebo schůzí a rezolucí v závodech, spolicích i obcích, jakož i dodávání naděje na podporu ČSR Sovětským svazem – se KSČ vlastně poprvé vymanila z politické izolace, stala se *koalitionsfähig* a zařadila se do politiky jako jedna z národních sil. To pro ni mělo svá bezprostřední pozitiva, která však záhy narušil její obrat po sovětsko-německém paktu a která se po osvození opět změnila a přispěla k tragické monopolizaci této strany.

Pokus vytvořit Výbor radikální obrany se ovšem nepodařilo dotáhnout až do konce. Snad k tomu přispěla i ne zcela překonaná diskrepance mezi diplomatickým, na zahraniční ohledy vázaným postupem E. Beneše a radikálnější postupem KSČ (ač ta Beneše již „uznávala“). Druhým momentem v tom směru asi byl i jakýsi opatrný postoj Gottwaldova vedení k dalšímu velkému proudu obranné orientace, který představovala masivní a reprezentativní petiční akce pod heslem Věrní zůstaneme, tažená především levicovými sociálními demokraty kolem skupiny Dělnické akademie. Naznačuje to fakt, že KSČ neměla ve vedení této akce své reprezentativní vedoucí představitele, ale jen jakési „druhé želízko“ v ohni, a ač petici posléze podporovala, přece jen se její vedení orientovalo spíše na již uvedený kruh reprezentantů oficiálních politických stran.⁹ Bylo v tom snad i reziduum neblaze proslulého Stalinova hlavního strategického pravidla leninismu vždy vést hlavní úder proti nejbližšímu možnému spojenci?

Také tyto a jistě i některé jiné, snad menší politické problémy by bylo žádoucí dnes nově prozkoumat, bez dřívějších zábrán a se snahou o přísnou objektivitu. K tomu pak samozřejmě patří i vrcholný komplex – postoj KSČ k přijetí „Mnichova“, problém dobové i současné kritiky tzv. Benešovy kapitulace spojené s celkovou problematikou variant přijetí či odmítnutí mnichovského diktátu.¹⁰ Konečně je nutné zabývat se se znalostí zveřejněných a podle možnosti i dosud nezveřejněných dokumentů možnostmi a postupy SSSR.

Ke „komplexu Mnichov“ se řadí i tematika tzv. druhé republiky, a pokud jde přímo o KSČ, pak tzv. obrana na druhé linii.¹¹ Ta byla částečně popsána již v dřívější literatuře (a nadto znovu otevřena několika novými pracemi).¹²

II. LINIE KOMINTERNY PO NĚMECKO-SOVĚTSKÉM PAKTU A JEJÍ VLVIV NA ODBOJOVOU KONCEPCI KSČ

V tomto případě jde určitě o rejsložitější a chybami nejvíc zatížené období. Již kritizovaná „hagiografická“ literatura, bazírující na neomylnosti KSČ, vyvolala přirozený odpor – nejen v současnosti, ale již v éře Výboru pro dějiny protifašistického odboje. Ten se s určitými omezeními snažil propracovat k jistému objektivnímu pohledu, ovšem jeho bádání nemohlo být kvůli normalizačním zákazům publikováno a nemohlo vejít ve známost. Proto si myslím, že je vhodné je aspoň stručně zrekapitulovat.

Březnovou okupaci českých zemí KSČ odmítla,¹³ stejně jako ostatní směry vznikajícího odboje. Počítala se spoluprací s nimi, což mělo vést

k vytvoření nové, tentokrát celonárodní fronty. Tyto relevantní cíle však zpochybňoval její cíl další: získat v tomto svazku hegemonní roli, což vyjadřoval postulát, že k novému 28. říjnu nepovede národ E. Beneš (i když společný postup s ním odmítán nebyl, což dokládají mj. i Švermovy nabídky, aby Beneš přešel do Moskvy), ale K. Gottwald.¹⁴ Toto reziduum staré taktiky nemohlo ovšem národ, který už opět viděl v Benešovi záruku budoucnosti, získat.

Pakt Ribbentrop-Molotov vyvolal v KSČ nejprve překvapení, ba i zklamání, ale také snahu přijatelně ho vysvětlit (obdobně jako benešovsky orientovaný V boj!) jako taktickou Stalinovu fintu, která oklamala zradivší nás Západ. Časem se však v KSČ po přijetí direktiv Exekutivy Komunistické internacionály z 8. září 1939 prosazovalo dogmatické přitakání, nebo aspoň disciplinované podřízení.

I přesto však ilegální KSČ dočasně ještě spolupracovala s benešovskými domácími organizacemi, což pomohlo k velkému úspěchu masových demonstrací 28. října 1939, tedy k výročí vzniku ČSR. Poté však došlo k obratu a regresi, a to při aplikaci další linie EKI: ta se totiž orientovala na svazek s údajně revoluční německou dělnickou třídou (která prý v Německu směřuje k socialistické revoluci!) a označila druhou světovou válku zprvu z obou stran za imperialistickou, v níž pak byl v dalším posunu za útočníka a viníka označen Západ. V této situaci došlo v KI i ke stažení hesla obnovy Československa - to bylo nahrazeno pouhým heslem národního sebeurčení, které prý Čechům a Slovákům poskytne vítězná německá proletářská revoluce.

Nejpregnantněji to vyjádřil radiový vzkaz K. Gottwalda z Moskvy domů 10.-15. března 1940.¹⁵ Gottwald v něm, zjevně po schválení vedením EKI, upozorňoval na nutnost spolupracovat v nových poměrech s německým proletariátem při odporu proti západnímu imperialismu, proti akci Beneš-Osuský a při podpoře hesla o novém sebeurčení, z něhož prý teprve vzejde nová česká státnost. Podrobněji o tom vypovídá přímá citace daného vzkazu: „Pod heslem obnovy Československa se nyní skrývají imperialistické a protisovětské plány. Národnostní otázka stojí nyní jinak, redukuje se na problém Čechů a Slováků [což de facto znamenalo rezignaci na tzv. Sudety...]. Sebeurčovací právo znamená právo na samostatnou státní existenci“, které „v boji proti Hitlerovi požadujeme i od německé dělnické třídy... U Čechů bojujeme za plnou obnovu národní a státní svobody, u Slováků bojujeme za plnou suverenitu nynějšího státu... Tím se naše cesta odlišuje od cesty světového imperialismu a Beneš, kteří nechtějí sebeurčení, ale jen diktát... Poměr mezi Čechy a Slováky stojí dnes nově. Slovenský separatismus hraje nyní no-

vou roli. Proto stará hesla o Slovensku necháváme padnout. Budoucí poměr mezi českým a slovenským státem je otázkou sebeurčení malých národů a závisí na válečných událostech (a výsledcích [rukopisná vsuvka J. Dimitrova]). Termín Česko-Slovensko je třeba rozumět v etnografickém smyslu a jakožto výraz pro osvobozené hnutí obou národů...“¹⁶

Tyto teze a také mezi řádky vyjadřovaná vůle měnit středoevropské poměry do jakési širší socialistické federace s vůdčí rolí německého proletariátu vyvolaly ve vedení ilegální KSČ dílem souhlas, dílem ale i polemiku, v níž šlo zejména o „strategické“ otázky: ty jsem podle rozsáhlé, ještě přednormalizační analýzy F. Janáčka¹⁷ zestručnil ve své samizdatové a potom už standardní knize o benešovském odboji.¹⁸ Hlavní sporné body se tady dají formulovat takto:

„1. Kdo má být považován za hlavního nepřítele, 2. je možné orientovat se na nástup socialistické revoluce v Německu a 3. jaký má být poměr komunistů k národní revoluci a k obnově samostatného Československa... Tehdejší vedoucí ilegálního ústředního vedení KSČ E. Klíma se snažil zcela dogmaticky domyslet a aplikovat linii EKI a Gottwaldova vzkazu... Podle něj byl německý imperialismus slabší, neboť Hitlerův režim jako by byl už ohrožován revolucí německého proletariátu. Od ní mělo odviset osvobození Čechů s jejich právem na sebeurčení, a proto by neměla být ničím podkopávána. Z toho Klíma vyvozoval svůj rezervovaný postoj k českému národnímu hnutí, resp. k národní revoluci... Klímovi a jeho dogmaticko-internacionalistické orientaci... oponoval zejména E. Urx. Ten, ačkoliv přímo nepopíral linii EKI, snažil se KSČ udržet na úrovni původních Dimitrovových tezí z r. 1939 o dvou imperialistických agresorech - s tím, že nebezpečnější bude ten, který se prokáže jako silnější.“¹⁹

Klíмова pozice, opřená o takové autority jako EKI a Gottwald, byla silná, a tak Urx zjevně vzhledem k tomu ve své protiargumentaci poněkud lavíroval. Kromě toho byl Klíma i upřímným odpůrcem Hitlerovy okupace a byl později surově ubit gestapem. Urxovi však paradoxně pomohla drtivá porážka Francie, která podepřela jeho argument, že je přece jasné, kdo je hlavním nepřítelem, a podemlela argumenty Klímovy a celé EKI. Nakonec byl Klíma v červenci 1940 z vedení odstraněn. Zdálo by se tedy, že důsledkem obojího by měla být cesta k nápravě sektářství a chyb příznačných pro dogmatiky okolo EKI.

Z dosud ne zcela jasných příčin však koncem roku 1940 spatřila světlo světa rezoluce domácího vedení KSČ,²⁰ která vlastně představuje jakousi renesanci, ne-li přímo vrchol sektářství a chyb. Projevilo se to zejména v několika směrech: v opětovém zdůraznění revoluce dělnické třídy

a porobených národů podle příkladu Velké říjnové socialistické revoluce, „která představuje jediné skutečné východisko z propasti současné války“. Dále v novém odsudku E. Beneše, který se prý po „porážce Francie ještě více postavil do služeb anglického imperialismu“. To vše prý činilo „z Beneše a jim vedené emigrace zájmům českého národně osvobozenického boje svrchovaně nebezpečnou a krajně nepřátelskou agenciu – anglo-amerického kapitálu v českých řadách“. K tomu je třeba připojit i tezi o benešovcích, kteří „...pokračují v nesmyslných šovinistických štvanicích, zasévají nenávist českého obyvatelstva k německým dělníkům, oblečeným do vojenské uniformy a jejichž činnost je naprosto neslučitelná se zájmy českého národně osvobozenického boje... Pseudorole benešovců jako obhájců národních zájmů prý proto musí být nemilostrdně odhalena“.²¹ Tato partie byla již v právě citovaném vydání dokumentů KSČ povinně vynechána!

Tato nejhluběji pokleslá rezoluce snad mohla být důsledkem pokusu Komintery zarazit i ty nesmělé svobodomyšlnější tendence, které se v komunistických stranách projevíly v důsledku pohybu USA k válce, statečné anglické obrany proti *blitzu* a paradoxně snad i v důsledku Hitlerova neúspěchu při podzimních jednáních v roce 1940 s Molotovem. U nás se ale – jak do Londýna sdělil pplk. J. Balabán, jedna z hlavních postav nekomunistického Ústředního vedení odboje domácího (ÚVOD), – znovu probouzejí naděje národa „v SSSR, od něhož si lidé slibují pomoc, zvláště od okamžiku pohybu sovětů před zabráním Besarábie a Bukoviny“.²² Svou roli tu jistě sehráje i rozvaha, kterou velitel Obrany národa, generál J. Homola, formuloval asi takto: Moskva nám nevezme řeč ani půdu, kdežto Hitler obojí... Za třicet – padesát let komunismus nebude, národ však zůstane (!!!).²³

Patrně v návaznosti na to všechno najednou Gottwald vyzvedl ve vzkazu domů z počátku roku 1941 souvislost „sociálního národního osvobození“ – což byla stejná teze, jakou ve svém programu Za svobodu, do nové ČSR vyzvedal v téže době i ÚVOD. B. Šmeral, pobývající rovněž v Moskvě, dovodil, že boj za svobodu je rámcem pro nový typ národní fronty a také pro poměr k emigračnímu vedení českého odboje, byť nekritický a bezvýhradný. To pak blíže specifikovala rezoluce ilegálního vedení KSČ z dubna 1941 o opětné možnosti národních válek a o novém poměru mezi „naším“ a tzv. benešovským proudem českého odboje. Vše se pak obrazilo v májovém listu domácího vedení KSČ.²⁴

III. OPĚTNÝ OBRAT: NÁRODNÍ FRONTA A SAMOSTATNÁ ČSR

Zásadní obrat komunistické orientace byl ovšem dovršen až po přepadení SSSR hitlerovským Německem. Byl to obrat takového typu, o němž Němci říkají, že je to *Schritt in die richtige Richtung* – krok správným směrem. Současníci z odboje benešovského, jmenovitě z ÚVODu ho pozorovali s uspokojením, ale i ostražitostí. Vždyť to nebyl obrat první, ale několikátý. Ostražitost Fischera a Bondyho (z PVVZ), Krajiny a Pešty (z PÚ) a dalších tudíž nebyla nepochopitelná. Avšak právě Krajina, ač asi nejtvrdší v poměru ke komunistům a SSSR, uvedl, že již delší dobu udržoval s vedením KSČ kontakty, které nepřerušil.²⁵ (Historický výzkum z druhé poloviny šedesátých let také našel o jistých kontaktech obou proudů odboje – i v ošidném údobí „po paktu“ – věrohodné doklady.) Krajina jménem ÚVODu také dodával, že komunisté při nových kontaktech, tedy po 22. červnu, působili dojmem věrohodnosti.

Jaké tedy byly hlavní prvky posuzovaného obratu? Byla to rezignace na známkování druhé světové války jako války imperialistické, včetně očividného nesmyslu o západních imperialistech jako jejím viníkovi a hlavním nepříteli. Stalin ve svém orientujícím projevu z 3. července 1941 místo toho označil válku proti Hitlerovi za spravedlivou a vlasteneckou. Tím se odbourávala „jen třídní“ dogmata z období paktu Molotov-Ribbentrop a otevírala se i u komunistů dalekosáhlá možnost pro uplatnění národních hledisek a zájmů, tedy pro tezi Urxovy skupiny, že kdo chce v Čechách dělat revoluci socialistickou, musí stát v čele revoluce národní.²⁶ Tento postoj umožňoval postup benešovského odboje s komunistickým v podstatě na společné bázi, aspoň až na další.

Háček však byl patrně v onom „v čele“ jako předpokladu pro revoluci socialistickou. Tento pohled a výhled ovšem v situaci roku 1941 nemusel tvořit nepřekonatelnou bariéru – benešovský ÚVOD totiž právě na jaře toho roku schválil svůj, všemi jeho složkami podpořený program, který byl když už ne programem plně socialistickým, pak aspoň výrazně socializujícím. A tato tendence se, jak napsal v motáku z vězení čelný činitel ÚVODu zednář J. Bondy, po účasti SSSR ve válce ještě prohloubila.²⁸ Šlo však o to, jaký socialismus měl ten který z rodičů se partnerů na mysli. V pojetí Fischera a jeho spolupracovníků z ÚVODu šlo výrazně o program socialismu demokratického, který byl založen na překonání vážných sociálních a politických nedostatků předmnichovské republiky, ale který byl přesto založen na dobudování díla Masarykova,²⁹ což – velmi stručně řečeno – spočívalo v propojení demokracie politické s demokracií sociální a hospodářskou. To bylo pojetí, které se zásadně odli-

šovalo od režimu uplatňovaného v SSSR, i když jeho přínos k válce proti hitlerismu byl uznáván. Lze říci – aspoň podle mého soudu – že to bylo pojetí poválečné republiky, které v podstatě odpovídalo spontánním představám většiny obyvatelstva, i když text programu se pro zásahy gestapa proti ÚVODU a zvláště proti PVVZ dostal jen k velmi omezenému okruhu zasvěcenců. Svědčí o tom i skutečnost, že tato koncepce se, byť i jen ve stručnosti či tezí, objevuje v programech čelných odbojových organizací z druhé poloviny okupace (Přípravný národně revoluční výbor, Rada tří, odborářský odboj) i v souhlasu, který v radiové korespondenci s ÚVODEM z léta 1941 projevil prezident Beneš.³⁰ (Ten byl však ve vztahu ke komunistům stále ostražitý.)³¹ Za další, byť nepřímý důkaz lze pak považovat i podporu, kterou po válce získali sociální demokraté a hlavně komunisté, když bezprostředně po ní vystoupili s programem „specifické cesty k socialismu“, která aspoň slovně a v případě KSČ jen na čas neměla kopírovat „sověty“ a „kolchozy“, ale jako by zprvu akceptovala i řadu prvků ze zmíněného programu ÚVODU.

Zikou vedené ilegální vedení KSČ se v roce 1941 s programem seznámilo: jak víme z pamětí K. Pixy³², neodmítlo jej, ale při jednáních o společném vrcholovém orgánu odboje se k němu přece jen nepřipojilo, když argumentovalo obavami z kritiky takového počínu od svého vedení moskevského a také od EKI. Nepřehlédnutelná a hodná důkladné pozornosti dalšího výzkumu je ovšem skutečnost, že komunisté (domácí i moskevští) v popisované situaci své pojetí poválečného režimu, svého socialismu vlastně neformulovali. Bylo to prostě proto, že nechtěli třístit rysující se jednotu odboje a národa? Nebo proto, že je obrat v orientaci po 22. 6. 1941 zaskočil a že – nota bene v podmínkách ilegality – nebyli s to takovou strategickou perspektivu zpracovat? Nebo dokonce právě proto, že už v hluboké okupaci měli svou představu cesty, která je dovede k socialismu monopolnímu, a teď si jen nechtěli vázat ruce?

Tato komplikovaná záležitost není dosud spolehlivě osvětlena a novou generaci badatelů o historii KSČ tady čeká kus skutečně perné práce.

Jak tedy ta nová orientace komunistů po 22. červnu 1941 ve své domácí i moskevské verzi vypadala? Její světové či válečné politické novum již bylo zmíněno. Je však třeba doplnit i nové aspekty vnitropolitické: i o nich však jen stručně, neboť jsou v dosavadní literatuře již popsány. Pro potřeby dané stati snad postačí tato stručná charakteristika, opřená o dobové dokumenty: „...válka všeho lidu, všech národů světa proti fašismu... [vyžaduje] jednotu českého národa s jediným cílem, jediným úkolem – porážkou Hitlera... Patří do ní každý, kdo se chce zúčastnit

boje proti fašismu ... sokolský bojovník, benešovec, demokrat, socialista, komunista, dělník, rolník, student, muži, ženy, mládež...“ Podmínka účasti na odboji nepřímo vylučovala, aby do jednotné protihitlerovské fronty mohli být zahrnováni i oportunisté háchovského typu. Je to tedy orientace na národní jednotu ve smyslu všeodbojového bloku. Sociálně měl tento blok vést od dělnictva až po podnikatele vlasteneckého smýšlení. Cílem měla být obnova samostatné, svobodné Československé republiky, což znamenalo i odhlášení se od pojetí Gottwaldova radiogramu z března 1940 a opětné umožnění společného postupu benešovského a komunistického odboje.³³

To je pojetí odvozené také ze společného prohlášení KSČ a „vedení národního odboje“, otištěného v ilegálním Rudém právu v říjnu 1941,³⁴ tedy už po likvidaci ÚVODU gestapem: nejspíš proto v okruhu V. Krajin vznikly určité pochybnosti o jeho pravosti. Přesto lze soudit, že Prohlášení odpovídá dohodě uzavřené mezi zástupci ÚVODU a vedením KSČ ještě před koncem července (kdy ÚVOD ještě fungoval). Tu nevyklučuje ani Krajinou odmítané heslo generální stávk, ani závěr Prohlášení o prioritě národního zájmu: „Tváří v tvář smrti, kterou nám hrozí Hitler, nás nic nerozděluje. Nacismus chce zničit vše české – všechno české musí povstat, aby zničilo nacismus.“³⁵

Tady ovšem opět vyvstává nedorěšená otázka konečných cílů KSČ „den poté“, kdy dojde k osvobození, jakož i otázka její morální poctivosti, zprofanované padesátými lety atd. Dopis ilegálního ÚV KSČ obsahoval ovšem i ujištění, že daná orientace není jen konjunkturální záležitostí okamžiku, že „dnes nejde o boj za socialismus“, ale že se má „připravit i příští život osvobozeného státu“. Jeho povaha zde ovšem charakterizována nebyla a následovalo pouze ujištění, že „nikdo nebude vyřazen ze spolurozhodování, kdo se nevyřadí sám... Každý bude mít takovou účast při něm, jaký bude jeho podíl v boji proti nacismu.“³⁶

Významnou součástí hledání odpovědí na tyto vznesené a nedorěšené otázky může být i posouzení nastoupené odbojové praxe. Jde přitom zejména jednak o vytváření celonárodního vedení, nazývaného Národně revoluční výbor nebo Ústřední národně revoluční výbor Československa, jednak o vlastní činnost proti okupantům, jakož i o poměr partnerů ilegální KSČ k ní.

Pokud jde o společný NRVČ, lze říci dosti spolehlivě, že rovněž „před koncem července“ 1941 bylo dosaženo dohody s ÚVODEM, že takový vrcholový orgán bude vytvořen – ne přistoupením komunistů do ÚVODU, jak ten původně navrhoval, ale dohodou dvou samostatných složek.³⁷

Partnerem KSČ byl jednak ÚVOD, o němž zde již byla řeč, jednak ale samozřejmě i exilový prezident. Na první dotaz ÚVODu, jak je třeba chápat vztah ke komunistům, Beneš, jak uvedeno zprvu ostražitý, přímo neodpověděl. Příznačně však je, že v téže době sjednával vstup zástupců KSČ do Státní rady. Na druhé straně se Beneš postupu KSČ bezprostředně po 22. červnu 1941 obával a vzkazoval domů, že je nutno jí čelit rozhodným národním a sociálním programem, jakož i semknutím ÚVODu, londýnské vlády, a „Prahy“, tj. okruhu kolem protektorátní vlády. Později toto stanovisko zčásti modifikoval, když 22. května sepsal domů vzkaz, že v československém táboře je nutno zachovat jednotnou frontu „všech i s komunisty ... pro plné vypořádání se s fašismem i s českými zrádci“, jakož i pro provedení prvních velkých sociálních, hospodářských a majetkových reforem.³⁸ Na druhou stranu je faktem, že KSČ, jak domácí, tak „moskevská“, nyní Beneše zatím „vzala“ a respektovala, zřejmě vzhledem k nejistotě o svém hegemonním postavení v odboji, o němž snila v létě 1939.

Na vztah k Benešovi byly uvnitř KSČ asi rozdílné názory – dogmatici odchovaní Kominternou a ovlivnění celou novou orientací tím patrně právě nadšeni nebyli. Svědčí o tom například názorové střety v Moskvě mezi pružným Švermou a zatvrzelým Schmidkem. Přesto zejména noví, mladší stoupenci (a později členové) uspokojeni spíše asi byli. I tato věc však patří mezi témata nového bádání.

Praktická odbojová činnost proti okupantům byla již dříve z různých zdrojů a pozic popsána a tyto již existující poznatky je snad potřeba spíše jen zrevidovat, eventuálně doplnit. Rozpor mezi pojetím KSČ a „Londýna“ však v tomto směru existoval. Zatímco první strana pod sovětským tlakem plédovala pro otevřené diverze a partyzánské hnutí, druhá zpočátku tento postup s poukazem na oběti tlumila. V roce 1942 však pod britským tlakem přešel i Londýn k podpoře diverzí řízených parašutisty, aby se pak o rok později, po Benešových jednáních v Moskvě k partyzánskému hnutí přihlásil rovněž. Praktická činnost odboje po vstupu SSSR do války přes tyto rozpory rychle narůstala (úspěšné sabotáže, diverze, parašutisté) a směřovala k repríze událostí z 28. října 1939.

To byl také reálný základ, o nějž Hitler opřel své rozhodnutí vyměnit říšského protektora a na němž potom Heydrich v Praze postavil svou tezi o hrozícím českém povstání pod vedením komunistů,⁴⁰ která však byla očividně přehnaná a měla zdůrazňovat jeho, Heydrichovy zásluhy. Okupant ovšem v dalším vývoji zabránil uvedené repríze smutně proslulými dragonádami, které decimovaly ÚVOD i ilegální vedení KSČ, čímž bylo znemožněno i fungování NRVC. Přesto však hlášení gestapa i samotné-

ho Heydricha dokazují, že český odboj ve svých akcích kupodivu ještě další tři měsíce, byť v menším rozsahu pokračoval, aby po těžkém prosincovém útlumu začal na jaře 1942 nabírat nové nesmělé obrátky, na čemž se opět podílely oba hlavní odbojové směry, byť každý hlavně „po svém prkně“.

IV. KRIZE

Téměř 500 poprav za Heydrichova stanného práva – hlavně kruté represálie po atentátu na „zastupujícího říšského protektora“ (které, započítají-li se i „odvetné“ transporty Židů do vyhlazovacích táborů a před veřejnosti skryté popravy v koncentračních táborech, čítaly asi 5000 obětí na životech)⁴¹ však celý český odboj včetně komunistického těžce rozvrátily a zatlačily zpět. Obnova sice nastala v roce 1943, ale z mnohem nižší báze a za podstatně posílených schopností protivníka, zvláště gestapa.

To totiž rozvinulo velice systematickou a důmyslnou práci se sítí svých konfidentů, které řídily referáty SBF (*Sabotage, Bahnen, Falschirmjager*), zpravodajské referáty a referáty protikomunistické, a to v řídicích úřadovnách Praha a Brno. Pražské *Leitstelle* se nejdříve podařilo infiltrovat benešovský směr pomocí nic netušící odbojové organizace KOS (Kázeň, odvaha, svoboda) a přes ni a s pomocí parašutistické vysílačky Barbora úspěšně uskutečnit radiové protihry s Moravcovou zpravodajskou centrálou v Londýně (protihry Hermelín, Wallenstein, Seni ad.). Tato metoda provokace byla úspěšná, a tak ji gestapo rozšířilo s vydatnou pomocí zvláště nebezpečného ústředního instruktora KSČ J. Fialy i na odboj komunistický. Zašlo dokonce tak daleko, že stvořilo fiktivní centrálu celého českého odboje s dvěma úseky – pro „západní“ odboj a pro odboj „východní“, v nichž figurovali jak domácí konfidenti, tak někteří zatčení parašutisté z Velké Británie i SSSR. Tyto metody, které – byť v jiné formě – úspěšně provozovala i brněnská řídicí úřadovna, mířily k pokusu o protihry s Moskvou a přinesly i komunistickému odboji nebyvalé těžké ztráty.⁴²

Ilegální KSČ, o níž zde jde, se po ztrátách a depresi z nich i z německého postupu na východní frontě dokázala v roce 1943 (tedy po Stalingradu) obnovovat rychleji a do větší šíře než následnické skupiny rozprášeného ÚVODu. Poměrně brzo se Josefu Molákovi a dalším spolupracovníkům podařilo vytvořit třetí ilegální vedení a pod ním velké množství místních a závodních organizací, jakož i spojovací síť instruk-

torů. Celá tato struktura pracovala na bázi odkazu ilegálního vedení Zikova a společného svolání z října 1942, tj. snažila se tvořit v místech tzv. NRV - národně revoluční výbory, složené jednak ze straníků, ale i z vlastenců, kteří někdy nevěděli, že jsou navázáni na KSČ. Na špičkové úrovni existovaly aspoň dílčí kontakty s odbojem benešovským (PNRV - Přípravný národně revoluční výbor, organizace Lípa, Rada tří).

Celá Molákova síť však nebyla jednotná (naštěstí nebo naneštěstí?). Neřídila zejména Moravu, kde pracovalo zemské vedení (Mařík, Rérych aj.) a jisté mezery byly i v „české“ a „moravské“ struktuře. Naneštěstí byly obě v důsledku již zmíněného zdokonalení práce gestapa s konfidenty postihovány hlubokými vlnami, v jejichž důsledku došlo ve všech krajích k mnohatisícovému zatýkání. Tyto události jsou i v literatuře vzniklé za „normalizace“ poměrně dobře popsány, a to v již citované práci O. Sládka a také v druhé knize A. Hájkové.⁴³ Na fakta v nich uvedená lze i dnes s výhodou navázat.

Vedle zažitých metod odbojové práce (ilegální tisk, letáky, podpora rodin zatčených apod.) se v Molákově a později Vetiškově období třetího ilegálního vedení objevily i některé nové prvky. Byl to v duchu moskevské linie zvýšený důraz na sabotáže i drobné diverze a na pokusy o vznik partyzánského hnutí (Podbrdsko a severovýchodní Morava).⁴⁴ V tomto případě šlo však jen o zárodky, které byly dílem rozprášeny gestapem, dílem musely přečkat až do příchodu partyzánských oddílů ze SSSR, podobně jako Rada tří mohla své partyzánské opřít o desanty z Velké Británie. V obou případech byly v prvních partyzánských skupinách aktivními činiteli uprchlí sovětští váleční zajatci a v obou případech se bohužel gestapu podařilo pro své konfidentské hry získat část vysazených parašutistů (zatímco další projevíli obdivuhodnou statečnost). Partyzánská tematika je sice v dřívější literatuře zhruba popsána, je však nutno se dnes k ní vrátit - mj. i proto, aby se mohlo čelit jisté tehdejší dobové glorifikaci a dnes naopak módní vlně protipartyzánských obvinění a pomluv. Vedle partyzánských prvků se u ilegálních pracovníků KSČ objevuje i další nový prvek - použití zbraně na obranu před zatýkáním, které překračuje fučíkovské dilema z roku 1942 směrem k rozhodnutí: střílet! I když to není zcela běžná praxe, záznamy gestapa svědčí o tom, že tomu tak nejednou skutečně bylo.

I přes uvedenou obnovu a další renovaci však byla struktura ilegální KSČ gestapem dále rozbíjena, takže po zatčení R. Vetišky v červenci 1944 došlo ke krizi. Domácí KSČ, podrobena tvrdému teroru a na druhé straně posilována dalšími sovětskými úspěchy na východní frontě (vítězství u Kurska ad.), zostřovala svůj postoj k Němcům vůbec a k sudet-

ským zvláště. Až dosud se řídila v sudetské otázce linií, kterou v lednu 1943 formovala Exekutiva KI: osud sudetských Němců se bude řídit podle toho, dokáží-li aktivně vystoupit proti Hitlerovi, nebo budou-li mu věrni. V dobových komunistických dokumentech se ještě ani nyní nevykytuje námět transferu, avšak z jejich dikce lze vyčíst, že boj proti fašistům (německým fašistům) je už překrýván heslem nacionálním, protiněmeckým: „Jsme ve válce s Německem... Němci sami vyhlazovacím bojem proti nám nás dostatečně o tom poučují.“⁴⁵ Obdobné stanovisko zastávala i komunistická emigrace londýnská i moskevská, i když obě se stále ještě, rády nerady, držely kominternové linie. Po Benešově příjezdu do Moskvy předal totiž Gottwald prezidentovi toto stanovisko: „Je třeba, aby vláda vydala oficiální prohlášení k německé menšině, že tzv. Sudetská oblast je celistvou částí Československé republiky, že československá vláda nehodlá pronásledovat kvůli hitlerovským a frankovským zločinům všechny Němce, ale přímo viníky a že je proto v osobním zájmu každého Němce, aby se v pravý čas aktivními činy a bojem proti říšskoněmeckým okupantům a jejich henleinovským pomocníkům od nich otevřeně oddělil.“

Když však Beneš získal Stalinův souhlas s transferem, změnil Gottwald ze dne na den kurs a souhlasil nejen s potrestáním Němců - viníků, ale i s celkovým sudetoněmeckým transferem, i když princip kolektivní viny výslovně uveden nebyl. Byl zde však i požadavek „přiznání československého státního občanství Němcům - čs. občanům, kteří bojovali proti Hitlerovi jak před Mnichovem, tak po něm, a to automaticky“ za jejich účasti při tomto rozhodování. To na jedné straně zčásti změkčovalo Benešův „desetibodový návrh“ integrálního transferu předaný Stalinovi, na druhé straně však nevyloučilo, aby se kurs KSČ v sudetoněmecké otázce londýnské linie takového transferu z ohledu na poválečné politické pozice postupně nepřiostrhoval.⁴⁶

V. POSLEDNÍ KOLO

Nehledě na tuto změnu „německé“ orientace, o níž doma ostatně nic přesného nevěděli, se komunistická struktura opět - část po části - obnovovala. Tuto obnovu zajišťovala renovace některých dosavadních, gestapem zčásti poničených organizací, zejména však vznik a vývoj nové organizace jménem Předvoj.⁴⁷ Byla to síť, kterou vytvořila mládež, což bylo jednak svědectvím o rostoucím prosocialistickém radikalismu ne-li celé společnosti, tak aspoň mladé generace. Předvoj, který zakládali mladí

lidé z různých společenských vrstev (mj. i křesťanských), se vyznačoval nemalou schopností vytyčovat teoretické problémy, ale měl i aktivní přístup k praktickému boji za národní osvobození, což dokazovala i jeho orientace na ozbrojený boj a posléze na české ozbrojené povstání. Původní Předvoj vznikl na podzim 1943, časem však na sebe nabíral další skupiny (Přehledy, Pochodeň, některá starší torza apod.), až se v podobě tzv. Velkého Předvoje stal síťí celostátního významu. Gestapo zprvu nechtělo uvěřit, že by mohlo jít o organizaci tak mladých lidí, postupně ji však považovalo za nepřítele zvláště nebezpečného, proniklo do ní a zasadilo jí těžké ztráty, které ke škodě věci oslabily pozici odbojového domova ve vztahu k poválečné vládě; ta bude vlastně „jen emigrantská“ – což vnese v nemalé míře do poválečných poměrů manýry „starého stranicví“, proti nimž domácí odboj zprvu tak tvrdě vystupoval.⁴⁸ To, v co by se byl Předvoj vyvinul, nelze přesně vydedukovat. K. H. Frank totiž považoval jeho vedoucí garnituru za tak nebezpečnou, že ji nechal ještě počátkem května 1945 (!) v Terezíně bez soudu (spolu s několika dalšími odbojáři) postřílet.

Obnova ilegální KSČ ovšem pokračovala i po linii „klasických“ ilegálních organizací a je spojena mj. s osobou Josefa Smrkovského. Vedla k vytvoření jejího posledního ilegálního vedení, které ji dovedlo až k iniciativě při vytvoření vrcholného orgánu odboje – České národní rady – a do českého národního povstání. Celý tento proces ničení a obnovy domácího komunistického odboje je popsán ve vzpomínaných již pracích A. Hájkové a O. Sládky.

Přes tyto faktografické popisy však zde jsou jisté mezery, které se týkají jednak poměru komunistů k benešovskému směru odboje a kontaktů s ním a jejich závěrečných představ o poválečném uspořádání, jednak takových témat, jako je celé české květnové povstání (které by si po letech zasloužilo novou důkladnou publikaci⁴⁹) a jako je seriózní kritika Košického vládního programu a na něj navazující strategie už legální KSČ včetně jejího odklonu od proklamované linie z časů odboje po 22. červnu 1941, které po „Únoru“ a hlavně v padesátých letech vedly k tak tragickým koncům.

SHRNUTÍ

Lepší poznání historie KSČ v Československu je jistě potřebné. To platí také – a snad zejména – o zde posuzovaném období zápasu za národní a sociální osvobození, vedeném proti nacistické okupaci a okupan-

tům. Je to totiž proces, v němž se KSČ téměř na půl století prodrala nejprve do čela české společnosti a státu, aby následně nastolila svůj mocenský monopol, který likvidoval odbojem přinášenou ideu demokratického socialismu a vytěsnil ji převzetím stalinského modelu (který posléze Gottwald dotáhl až k pojetí „bez národních zvláštností“), jenž zdiskreditoval socialismus vůbec.

Svobodné poznávání pouňorové fáze celého tohoto procesu nebylo dřívějším režimem vlastně povoleno, bohužel se však ani po polistopadovém vzniku podmínek pro svobodné, co možná objektivní bádání nerozvinulo dostatečně. Příkladně se odehrávalo v badatelsky příliš nedotažené, až publicistické rovině. Badatelské výsledky typu důkladných prací Kaplanových tu představují spíše výjimku než pravidlo.

V předkládané rekapitulaci jsem se tedy pro období 1938–1945 pokusil oživit pohled na možný badatelský základ z konce šedesátých let, na který by se mohlo – samozřejmě kriticky – navázat jako na východisko tímto grantem oživovaného nového bádání, které se snad už dobere onoho tolik potřebného *sine ira et studio*. Bude-li tomu tak, dokáže snad historiografie překonat dosavadní přílišné ovlivňování publicistikou a aktuálními politickými ohledy. Nemýlím-li se, lze očekávat nekritický, ale přece jen objektivnější a příznivější pohled na koncepci a praxi komunistického odboje v popisovaném okupačním období, ovšem se zásadní výjimkou omylného a nešťastného údobí po uzavření sovětsko-německého paktu.

Hlavní problém patrně nastane v momentě, kdy bude nutno rozšířovat: 1. zda byla koncepce a praxe KSČ i ve svém lepším období míněna „doopravdy“, tak jak byla formulována a jak byla doprovázena *bona fide* přinášenými obětmi, nebo zda byla spíše obmyslným taktizováním a 2. kdy byla odbojová orientace KSČ jejím vedením opuštěna a definitivně popřena ve prospěch stalinsky pojatého modelu, zejména v jeho katastrofální podobě z neblahých padesátých let i po nich. Samozřejmě nejen kdy, ale i proč a jak se to stalo. (Tady bude ovšem nutná úzká a koncepční kooperace v rámci další části projektu, tj. výzkumu období a koncepční kooperace v rámci další části projektu, tj. výzkumu období pokvětnového a pouňorového s výhledem do období kolem roku 1968 a do let normalizačních.) To však už daleko přesahuje rámec předložené stati.

